

Asia: VN/25525/2023

Luonnos valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

Lausunnonantajan lausunto

Saate lausunnolle ja/tai koko periaatepäätösluonnosta koskevat yleiset huomiot

Muistiliitto pitää kansallisen demokratiaohjelman laatimista tärkeänä ja perusteltuna. Periaatepäätösluonnoksessa esitetty demokratian tilannekuva herättää huolta. Mm. politiikan lukutaidon heikentyminen, päätöksenteon mekanismien ja pelisääntöjen haastaminen, politiikan elitisoituminen sekä päättäjien, virkamiesten ja kansalaistoimijoiden häirintä heikentävät vakavasti demokratiakehitystä.

Myös järjestötoiminnan arjessa on havaittavissa, että kansalaiset eivät itsestään selvästi tunne yhteiskunnan ja eri yhteisöjen osallistumisen ja päätöksenteon käytäntöjä. Aiemmin laaja järjestöosallistuminen on osaltaan perehdyttänyt ihmisiä yhteisiin asioihin vaikuttamiseen ja niistä päättämiseen. Vaikka demokratiakasvatukseen ja tietoisuuden lisäämiseen tarvitaan laajapohjaisia keinoja ja monikanavaista viestintää, kansalaisjärjestöillä on edelleen merkittävä tehtävä ihmisten osallistumisen mahdollistajana ja osallisuuden kokemuksen ja demokratian vahvistajana. Järjestöjen tulee kehittää toimintansa sisältöjä ja toimintatapoja vastaamaan kansalaisten tarpeisiin. Tämä merkitsee vanhentuneiksi ja tarpeettoman jäykiksi koettujen toimintamallien kehittämistä, jotta toiminnan veto- ja pitovoima säilyvät ja ihmiset voivat löytää itselleen mielekkäitä kanavia toimia ja osallistua. Erilaiset suoran demokratian ja uusien viestinnän kanavien avulla tapahtuva osallistuminen ja vaikuttaminen on tullut perinteisen kansalaisjärjestöosallistumisen rinnalle ja osin myös korvaajaksi. Demokratian kannalta kansalaisjärjestöissä kanavoituva toiminta on tärkeää, koska osallistumisen tavat ovat sääntöperustaisia, mikä mahdollistaa yhteisön (järjestön) jäsenille tasavertaista osallistumismahdollisuudet.

On huolestuttavaa, että järjestöjen toimintaedellytyksiä heikennetään niiden rahoitukseen kohdistuvilla rajuuilla ja äkillisillä leikkauksilla ja toisaalta järjestötoiminnan lähtökohtia itsessään kyseenalaistetaan julkisessa ja poliittisessa keskustelussa kokonaan tarpeettomina.

Kuten periaatepäätös toteaa, toimiva demokratia, oikeusvaltio ja ihmisoikeuksien toteutuminen ovat yhteiskunnan kokonaisturvallisuuden kannalta keskeisiä. Edelleen todetaan, että hallituksen tavoitteena on vahvistaa demokratiaa, osallisuutta ja luottamusta yhteiskunnassa. Suomi on ollut korkean luottamuksen maa sekä vahva oikeusvaltio ja korruptio ja ajatus esimerkiksi viranomaisten

korruptiosta on ollut vähäistä. Julkisessa keskustelussa ovat viime aikoina lisääntyneet ulostulot, jossa mm. viranomaisia, mediaa ja kansalaistoimijoita syytetään korruptiosta.

Disinformaation torjuminen ja mm. tekoälyn riskit disinformaation tuottamisessa tulee ottaa vakavasti ja kohdistaa vaikuttavia toimenpiteitä niiden torjumiseen. Tiedotusvälineiden vapaus on on moniarvoisen ja demokraattisen yhteiskunnan tärkeimpiä kulmakiviä ja Suomen viranomaisten ja päätöksentekijöiden on turvattava median vapaus.

LUKU 3.1 Edistämme äänestysaktiivisuutta

Yleiset huomiot

Äänestysaktiivisuuden kehitys ei ole Suomessa ollut myönteistä ja on hyvä, että erityisesti nuorten äänestysaktiivisuuteen kiinnitetään huomiota. Muistiliitto haluaa korostaa myös periaatepäätöksessä esiin nostettua äänestysaktiivisuuden alueellista ja muuta väestöryhmittäistä vaihtelua. Äänestysaktiivisuus on riippuvainen alueen sosioekonomisesta asemasta. Mm. taloudellisesti heikommassa asemassa olevat ihmiset äänestävät vähemmän ja toimeenpanosuunnitelmassa tulisi esittää konkreettisia keinoja vahvistaa erilaisten kansalaisryhmien osallistumista. Heikomman taloudellisen aseman ohella pitkäaikaissairaus, vammaisuus tai kieli- ja kulttuurivähemmistöön kuuluminen lisää riskiä sekä äänestämättä jättämiseen että laajemmin heikkoon osallistumiseen.

Tavoitelinjaus 1: Etsimme keinoja lisätä erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta sekä tasoittaa väestöryhmien ja alueiden välillä havaittuja eroja äänestysaktiivisuudessa ja pysäyttää eriytymiskehitys.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- ymmärrettävä ja saavutettava vaalitiedotus ja -viestintä,
- äänestyspaikkojen saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistaminen,
- kuntien kannustaminen kuulemaan nuoria ja huomioimaan eri ikäryhmiä äänestyspaikkojen sijoittelussa,
- yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden keskeisten sidosryhmien kanssa erityisesti ensi kertaa äänestävien nuorten aikuisten ja muita heikommassa asemassa olevien äänioikeutettujen tavoittamiseksi.

On hyvä, että kansalaisjärjestöt on tunnustettu toimenpiteissä vähemmän aktiivisten äänestäjien tavoittamiseksi. Kansalaisjärjestöillä on mahdollisuuksia tavoittaa heikommassa asemassa olevia ja marginalisoituja äänioikeutettuja mutta järjestöjen rooli ei ole vain välineellinen. Järjestöjen toiminnassa rakentuu yhteisöjä, joissa ihminen kokee olevansa merkityksellinen, tulevansa kuulluksi, olevansa osallinen ja kyvykäs vaikuttamaan asioihin. Esimerkiksi pitkäaikaissairaille, eri tavoin vammaisille tai vaikeita elämäntilanteita kokeneille järjestettävä vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminta lisää osallisuutta sekä luottamusta omiin voimavaroihin ja vaikutusmahdollisuuksiin. Samalla lisääntyy luottamus toisiin ihmisiin ja yhteiskuntaan, joka vastavaasti lähte rapautumaan ihmisen jäädessä yksin ja syrjäytyessä.

Parhaillaan toteutettavat merkittävät leikkaukset esimerkiksi sote-järjestöjen yleisavustuksiin kohdistuvat myös juuri vaikuttamistoimintaan ja sen tukeen mutta myös esimerkiksi vertaistoimintaan ja siten vähentävät järjestöjen mahdollisuuksia olla edistämässä osallistumista. Julkisen talouden tasapainosta huolehdittaessa tulee välttää ratkaisuja, jotka kohdistuvat eri tavoin haavoittavassa elämäntilanteessa oleviin ihmisiin. Arjessa selviytymisen vakavat vaikeudet lisäävät syrjäytymisen riskiä ja syrjäytyminen puolestaan lisää epäluottamusta, ääritapauksissa myös kannustaa epädemokraattisiin ja yhteiskunnan vastaiseen ajatteluun ja tekoihin.

Äänestämisen saavutettavuus ja esteettömyys, esimerkiksi kotiaänestysmahdollisuus tulee tuoda laajemmin esiin. Äänestämättä jättämisen syyt esimerkiksi ikääntyneillä voivat liittyä hyvin käytännöllisiin asioihin kuten huonoon säähän/keliolosuhteisiin tai vaikeakulkuiseen esteelliseen reittiin äänestyspaikalle. Äänestyspaikkoja on enenevästi tuotu esimerkiksi kauppakeskuksiin ja ihmisten arkiympäristöihin. Tätä myönteistä kehitystä tulee vahvistaa.

Kaiken äänestämiseen liittyvä informaation tulee olla selkomukautettua.

Tavoitelinjaus 2: Lisäämme lasten ja nuorten mahdollisuuksia saada tietoa vapaiden vaalien merkityksestä ja harjoitella äänestämistä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- yhteistyö ja vuorovaikutus valtioneuvoston, hyvinvointialueiden ja kuntien, kirjastojen, koulujen, oppilaitosten ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken,
- lapsi- ja nuoriystävällisen, saavutettavan, ymmärrettävän ja puoluepoliittisesti neutraalin tiedon tuottaminen ja viestintä vaaleista, eri hallintotasojen tehtävistä, puolueiden arvoista ja äänestämisestä niissä kanavissa missä lapset ja nuoret viettävät aikaansa ja osana demokratiakasvatusta.

-

LUKU 3.2 Vahvistamme lasten ja nuorten osallisuutta

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 3: Vahvistamme kuntien ja hyvinvointialueiden nuorisovaltuustojen asemaa sekä yhteistyötä ja vuorovaikutusta muiden lapsia ja nuoria edustavien toimielinten, kuten oppilas- ja opiskelijakuntien, ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten parissa työskentelevien toimijoiden kanssa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- kuntalain ja hyvinvointialuelain toimivuuden arviointi nuorisovaltuustoja koskevien säännösten osalta,

- tuki ja koulutus kuntien, hyvinvointialueiden sekä koulujen ja oppilaitosten henkilöstölle niin yleissivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa.

Myös vanhus- ja vammaisneuvostot osallisuusrakenteina tulee huomioida kehitystoimenpiteissä.

Tavoitelinjaus 4: Vahvistamme lapsi- ja nuoriystävällistä osallistumista ja kuulemista heitä itseään koskevissa asioissa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- lasten ja nuorten kuulemisen ja osallistumisen merkityksen painottaminen avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämisessä,
- viranhaltijoiden tukeminen ja kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisen lisääminen,
- jo olemassa olevien lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen rakenteiden tehokkaampi hyödyntäminen valmistelussa ja päätöksenteossa,
- hyvien käytänteiden kokoaminen ja levittäminen,
- osallistumis- ja kuulemistoimien vaikuttavuuden arvioinnin, mittaamisen ja seurannan kehittäminen sekä sidosryhmäviestintä osallistumisen tuloksista.

Viranhaltijoiden tukeminen kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisessa tulee ulottaa kaikkien ikä- ja erityisryhmien kanssa työskenteleviin viranhaltijoihin.

LUKU 3.3 Kehitämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyviä käytäntöjä

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 5: Vahvistamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumoa eri kouluasteiden välillä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle ja tiivistämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen tason yhteistyötä, koordinointia ja seurantaa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen kehittämisen koordinoinnin ja seurannan kehittämistyö yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten toimijoiden, kuten Opettajankoulutusfoorumin, yliopistojen ja korkeakoulujen, Opetushallituksen sekä vapaan sivistystyön toimijoiden kanssa,
- mitattavissa olevan seurantatiedon kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevien, opetussuunnitelmien ja tutkinnon perusteissa määriteltyjen oppimistavoitteiden toteutumisesta varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja toisen asteen opetuksessa.

-

Tavoitelinjaus 6: Parannamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen sekä opetusmateriaalien ja -menetelmien laatua ja saatavuutta kansallisesti.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- jo olemassa olevien hyvien käytäntöjen, materiaalien ja menetelmien skaalaaminen ja levittäminen valtakunnallisesti varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle
- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käytännön toteuttamisvaihtoehtojen ja ratkaisumallien kehittäminen yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten sidosryhmien, kuten kolmannen sektorin toimijoiden, vanhempien ja muiden lähiyhteisötoimijoiden kanssa.

-

Tavoitelinjaus 7: Vahvistamme siviilipalveluskoulutukseen, kotoutumiskoulutukseen, monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon sekä varusmiespalvelukseen osallistuvien tietämystä ja osaamista demokratiasta.

Tavoitelinjaus on kannatettava.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- siviilipalveluskoulutuksen, kotoutumiskoulutuksen ja monikielisen yhteiskuntaorientaation sekä varusmiespalveluksen opetussuunnitelmien ja -sisältöjen tarkastelu demokratia- ja osallisuusteemojen näkökulmista.

Kotoutumiskoulutuksen sisältöjen ja toteutumisen tukena voi toimia kansalaisjärjestökenttä, sekä eri kieli- ja kulttuuritaustaisia ihmisiä kokoavat järjestöt (ns. maahanmuuttajajärjestöt) mutta myös muut järjestöt. Maailmassa on paljon yhteiskuntia, joista puuttuu vapaa kansalaisjärjestökenttä sekä yhdistymis- ja kokoontumisvapaus ja sen käytännön ilmenemismuodot eli ihmisten omaehtoinen toiminta järjestöissä. Tutustuminen ja mahdollinen liittyminen tämäntyyppiseen toimintaan on yksi tapa vahvistaa suomalaiseen yhteiskuntaan integroitumista ja luottamusta instituutioihin.

LUKU 3.4 Vahvistamme hyvän keskustelun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuuria yhteiskunnassa

Yleiset huomiot

-Muistiliitto kiinnittää huomiota siihen, ettei demokratiaohjelmaan ole nostettu vihapuheen vähentämiseksi toimenpiteitä. Demokratiaohjelman tausta-aineiston luonnoksessa (kohta 1.2.4 Sananvapaus ja keskustelukulttuuri, s. 22) asiaa ja sen yleisyyttä sekä sen vaikutuksia on selvitetty. Muistiliitto näkee asian tärkeänä yhteiskunnan luottamuksen ja turvallisuudentunteen kannalta, ja

katsoo, että ohjelmaan tulee sisällyttää toimenpiteitä myös vihapuheen vähentämiseksi. Muistiliitto viittaa tältä osin Ihmisoikeuskeskuksen jo antamaan lausuntoon.

Tavoitelinjaus 8: Parannamme monikanavaisia osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia erilaisten alueiden ja eri väestöryhmien, erityisesti lasten ja nuorten erilaiset osallistumisen edellytykset sekä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret huomioon ottaen.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- uudenlaisten, valtakunnallisten osallistumisen ja vaikuttamisen keinojen ja rakenteiden kehittäminen ja testaaminen,
- jo olemassa olevien osallistumisen rakenteiden vakiinnuttaminen,
- digitaalisten vaikuttamiskanavien lapsi- ja nuorisoystävällisyyden parantaminen ja niiden tunnettuuden lisääminen,
- hallinnon ja kansalaistoimijoiden ratkaisukeskeisen kumppanuuden vahvistaminen erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien tavoittamiseksi sekä vuoropuhelun lisäämiseksi heitä koskevassa päätöksenteossa.

-

Tavoitelinjaus 9: Tuemme suoran kansalaisosallistumisen mallien kehittämistä ja dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksentekoprosesseissa eri hallinnontasoilla.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- niin sanotun puntaroivan demokratian menetelmien, kuten kansalaisraatien tai -paneelien, sekä dialogisten menetelmien käyttöönotto valtioneuvoston strategisten linjausten valmistelussa ja osana olemassa olevia kuulemisen ja osallistumisen kanavia,
- kansallisten dialogien mallin jatkokehittäminen, dialogien toteuttaminen ja niiden tulosten parempi hyödyntäminen,
- paikallisesti ja alueellisesti kehitettyjen hyvien dialogikäytäntöjen ja -mallien levittäminen valtakunnallisesti,
- eduskunnan, hyvinvointialueiden ja kuntien kannustaminen puntaroivan keskustelun käyttämiseksi päätöksentekonsa tukena.

-

LUKU 3.5 Kehitämme paikallishallintoa ja varmistamme lähidemokratian toteutumisen

Yleiset huomiot

Mobiiliosallistuminen on matalan kynnyksen osallistumista ja sitä tulee tukea. Samalla osallistumisen suunnittelussa ja toteutuksessa on tärkeää huomioida ne kansalaiset, joille osallistumisen mobiililaitteilla ei ole eri syistä mahdollisista (puuttuvat laitteet, puutteelliset digitaaliset taidot tai haasteet kognitiivisissa kyvyissä). Riittävän tiedollisen pohjan saamiseksi myös painetulla materiaalilla sekä kohtaamistilanteilla on merkitystä (mm. asukas/asiakasinfot).

Monilla sote-alan paikallisilla ja alueellisilla järjestöillä on tiivis yhteys ja yhteistyö kuntien ja/tai hyvinvointialueiden kanssa. Yhteistyörakenteissa voidaan tukea lähidemokratiaa ja kehittää paikallishallintoa, kun saadaan asukkaiden/palveluita käyttävien palaute ja kehittämis ehdotukset esiin ja käyttöön.

Tavoitelinjaus 10: Seuraamme ja edistämme asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista hyvinvointialueilla ja kunnissa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **hyvinvointialueuudistuksen vaikutusten arviointi asukkaiden ja palvelunkäyttäjien tosiasiallisiin osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin kunnissa ja hyvinvointialueilla sekä alueelliseen yhdenvertaisuuteen,**
- **alueellisen ja paikallisen demokratian kehittäminen ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.**

Esimerkiksi kuntien ja hyvinvointialueiden vanhus- ja vammaisneuvostojen toiminnan vaikutuksia tulee seurata.

Tavoitelinjaus 11: Tuemme demokratian ja osallistumisen näkökulmaa osana alue- ja paikallishallinnon johtamista ja päätöksentekoa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **hyvinvointialueiden ja kuntien välisen rajapinnan sekä ministeriöiden välisen työnjaon selkeyttäminen alueellisen ja paikallisen demokratian ja osallistumisen edistämiseen liittyen,**
- **asukkaiden osallistumisen tarkasteleminen johtamisen ja hallinnon kysymyksenä ja osana päätöksentekoa,**
- **tietopyynnön sekä kuntalais- ja hyvinvointialuealoitteen tunnettuuden, käytön ja kehittämisen selvittäminen,**
- **demokratiaosaamisen lisääminen julkisissa palveluissa.**

-

LUKU 3.6 Kehitämme kansallista demokratiapolitiikkaa

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 12: Jatkamme kansallisen demokratiapolitiikan johdonmukaista kehittämistä perustuen demokratianäkemykseen, jossa perusoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate, hyvä hallinto, kansalaisten osallistuminen ja korruption kitkeminen nähdään tärkeinä, toisistaan riippuvaisina demokratian elementteinä.

.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratiapolitiikan nykyistä tiiviimpi ja systemaattisempi koordinaatio suhteessa esimerkiksi hallinto-, tieto-, media- ja teknologiapolitiikkatoimiin,
- yhteistyö akateemisen tutkimuksen kanssa demokratiapolitiikan tietoperustan ja tietoperusteisen päätöksenteon vahvistamiseksi.

-

Tavoitelinjaus 13: Vahvistamme kansallisen demokratiapolitiikan ja demokratian edistämistoimien vaikuttavuuden arviointia, seuranta ja läpinäkyvyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- kansallisen demokratiaindikaattorityön kehittäminen,
- osallistuminen Suomen demokratian tilan arviointi- tai auditointityöhön yhteistyössä keskeisten sidosryhmien kanssa,
- hallituksen demokratiapoliittisista toimenpiteistä ja niiden vaikuttavuudesta viestiminen avoimesti, saavutettavasti ja läpinäkyvästi.

-

LUKU 3.7 Edistämme demokratiaa Euroopan unionissa ja kansainvälisesti

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 14: Edistämme demokratiaa ja ihmisoikeuksien toteutumista Euroopan unionissa ja kansainvälisesti, ja vahvistamme näin myös turvallisuutta, vakautta ja kriisinkestävyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratiatoimien jatkumon, hyvän hallinnon ja avoimuuden kehittämisen sekä vaaliturvallisuustyön syventämisen edistäminen EU:ssa,
- tietoisuuden lisääminen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan tukemiseen suunnatuista EU-rahoituslähteistä kansallisesti,
- aktiivinen vaikuttaminen Euroopan neuvoston roolin kehittämiseen demokratiakysymyksissä,
- osallistuminen Team Europe Democracy -aloitteeseen,
- kehitysyhteistyömäärärahan kohdentaminen strategisesti demokratian, oikeusvaltion, ihmisoikeuksien ja kansalaisyhteiskuntien vapaan toimitilan tukemiseksi huomioiden erityisesti niin kutsuttujen tasapainottavien tai vastapainojen instituutioiden toimintaa.

-

Tavoitelinjaus 15: Tiivistämme Suomen kansainvälisen demokratiatyön koordinointia ja kansainvälisten demokratiasuosituksen toimeenpanon seurantaan kansallisella tasolla.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- valtioneuvoston kansainvälisten demokratia-asioiden koordinaatiojärjestelmän perustaminen,
- kansainvälisten valvontaelinten ja järjestöjen suositusten kansalliseen toimeenpanoon panostaminen.

-

1 Tilannekuva: Demokratian tila kansainvälisesti ja Suomessa

Yleiset huomiot

-

Esitetty tilannekuva on ajantasainen, perustuu tutkittuun tietoon ja antaa kattavan kuvan demokratian tilasta kansainvälisesti ja Suomessa

3

Tilannekuva toimii hyvänä taustoitukseksi periaatepäätöksessä esitettyihin linjauksiin

3

2 Demokratiapolitiikka Suomessa ja Euroopan unionissa

Yleiset huomiot

-

3 Suomen osallistuminen kansainväliseen demokratiayhteistyöhön

Yleiset huomiot

-

Elomaa Sari
Muistiliitto ry